

O'ZBEK ROMANLARI U. NAZAROBNING "CHAYON YILI (DAS JAHR SKORPIONS)" VA SHUKRULLONING "KAFANSIZ KO'MILGANLAR (DIE OHNE LEICHTENTUCH BEGRABENEN)" NEMISCHA TARJIMALARIDA RAMZ VA ALLIGORILARNI AKS ETISHI

Muallif: Yusupova Umida Inomovna ¹

Affilyatsiya: Namangan davlat chet tillar instituti, Nemis va Fransuz tillari kafedrası, katta o'qituvchisi ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15202800>

ANNOTATSIYA

O'zbek romanlarining nemis tiliga tarjimasi ko'p qirrali jarayon bo'lib, tilshunoslik va madaniyatlararo muloqot masalalarini o'z ichiga oladi. Tarjima jarayonida tilning o'ziga xos tuzilishi, leksik va grammatik xususiyatlari o'zgaradi, bu esa ramzlar va alligoriyalarning tasvirlanishiga ham ta'sir qiladi. Tarjimon nafaqat tilni, balki madaniyatni ham "tarjima qiladi", ya'ni asl asardagi milliy, ijtimoiy va tarixiy kontekstni nemis tilidagi o'quvchiga tushunarli qilish zaruriyatini anglaydi. Ramzlar va alligoriyalar to'g'risida olimlarning bir necha nazariy fikrlarini maqolamizda o'rganib chiqdik.

Kalit so'zlar: kommunikasiya, ramz, leksik birlik, grammatik xususiyat, alligoriya, obraz, belgi.

KIRISH

O'zbek romanlarining nemis tiliga tarjimasi ko'p qirrali jarayon bo'lib, tilshunoslik, tarjimashunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya masalalarini o'z ichiga oladi. Tarjima jarayonida tilning o'ziga xos strukturalari, leksik va grammatik xususiyatlari o'zgaradi, bu esa ramzlar va alligoriyalarning tasvirlanishiga ham ta'sir qiladi. Tarjimon nafaqat tilni, balki madaniyatni ham "tarjima qiladi", ya'ni original asardagi milliy, ijtimoiy va tarixiy kontekstni nemis tilidagi o'quvchiga tushunarli qilish zaruriyatini anglaydi.¹

Ramzlar va alligoriyalar to'g'risida olimlarning bir necha nazariy fikrlarini maqolamizda o'rganib chiqdik. Ramzlar va alligoriyalar haqida umumiy tushuncha **Ramz** — bu obraz yoki belgi, odatda ma'lum bir tushunchani yoki g'oyani ifodalovchi biror narsa. Ramzlar orqali adabiyotda ko'plab ma'nolarni izohlash mumkin. **Alligoriya** esa — biror voqea yoki obraz orqali ma'lum bir g'oya yoki jamiyatning muammolarini aks ettirishning murakkab usuli. Adabiyotda alligoriya orqali muayyan fikrlarni, axloqiy darslarni va ijtimoiy siyosiy maqsadlarni ifodalash mumkin.² O'zbek adabiyotidagi badiiy asarlarda ham ramzlar va alligoriyalar keng ishlatiladi. Masalan, "Chayon yili" asarida xalq va ayol obrazlarining azoblari, «Kafansiz ko'milganlar» asarida esa qahramonlarning kurashlari boshidan o'tkazgan kechinmalari ramzlar orqali aks etgan. Maqolaning

¹ Zokirov, M. (2011). O'zbek adabiyotidagi ramzlar va alligoriyalar. Toshkent: "Adabiyot va san'at" nashriyoti.

² Azimov, M. (2000). O'zbek adabiyotidagi ramzlar va simbolizm. Toshkent: "G'afur G'ulom" nashriyoti.

birinchi bosqichida ramzlar va alligoriyalarni tarjimada qayta talqin etish jarayonlarini korib chiqdik. Tarjima jarayonida, ayniqsa, ramzlar va alligoriyalarni boshqa madaniyatda tushunish uchun tarjimon ularni ko'pincha o'zgartirishga majbur bo'ladi. Shuning uchun tarjimada madaniyatlararo tafovutlarni hisobga olish zarur.

O'zbek adabiyotidagi ramzlar ko'plab tarixiy va ijtimoiy tajribalarga asoslangan. O'zbek yozuvchilari o'z asarlarida xalqning og'ir kechinmalarini, tabiiy muhitini va urushlarning izlarini ramzlar orqali tasvirlashadi. Masalan, Uchqun Nazarov asarlarida ramzlar ko'pincha milliy qadriyatlar va ijtimoiy adolatsizlikni ko'rsatish uchun ishlatiladi.³ Uchqun Nazarov yoki Shukrullo Yusupov kabi yozuvchilar asarlarida ramzlar va alligoriyalar orqali ijtimoiy-siyosiy muammolarni ko'rsatishadi, Masalan, hukumatning zolimligi, o'zgaruvchan ijtimoiy tuzumlar va xalqning azoblari aks ettirilgan. Allogoriyalar esa o'zbek romanchiligida keng tarqalgan, Masalan, "Chayon yili " asarida o'tgan davrning yirik siyosiy va ijtimoiy tizimlarini aks ettiruvchi ramzli tasvirlar mavjud. Har bir obrazning ramziy ma'nosi va voqea o'zgacha ijtimoiy siyosiy kontekstga ega. O'zbek romanchiligida tabiiy muhit, qishloq hayoti, oddiy odamlarning kundalik kurashlari va insonning ichki kechinmalari ramzlar orqali o'z ifodasini topadi. Tarjima jarayonida ramzlar va alligoriyalarni saqlash ko'pincha madaniyatlararo tafovutlar bilan bog'liq. Nemis tili o'quvchisi uchun ba'zi o'zbek ramzlari begona bo'lishi mumkin. Masalan, o'zbek adabiyotida qadimiy an'analar va milliy urf-odatlar ramzi sifatida ishlatilgan tasvirlar nemis madaniyatiga mos keltirilgan bo'lishi mumkin. Shuningdek, bunday ramzlarni ba'zida to'liq saqlash emas, balki ular o'rniga nemis madaniyatiga mos ramzlar yoki tushuntirishlar qo'llanilishi mumkin.⁴

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbek adabiyotidagi ba'zi ramzlar va alligoriyalarni nemis madaniyatiga moslashtirish uchun tarjimonlar ba'zi o'zgarishlar kiritadilar. Buning natijasida, asl asar ma'no va hissiyotlarini saqlash bilan birga, tarjima qilingan asar o'quvchiga tushunarli va qiziqarli bo'lishi kerak.

Misol: "Kafansiz ko'milganlar " asaridagi qahramonning azoblari, nemis o'quvchisi uchun xuddi shunday hissiyotlar bilan ifodalangan bo'lishi kerak, ammo o'zbek tarixiy konteksti o'zgartirilgan yoki nemis madaniyatiga moslashtirilgan bo'lishi mumkin. Maqolamizda ikki asardan ramz va alligoriyalar ishtirok etgan ba'zi bir misollarni keltiramiz.

Aslyatda: 1.Jumla: "Do'zaxning ikkinchi qopqasi"⁵[119]

Tarjimada: Das zweite Tor der Hölle[124]

Ramz: "Do'zax" — bu yerda faqat bir joy yoki holatni emas, balki insonning eng og'ir, xato va azobli holatini ifodalaydi. Do'zax, ruhiyatni azobga soluvchi narsaning timsoli sifatida ishlatilgan. Metafora va simbolizm yordamida bu jumla, insonning og'ir ruhiy holatini yoki azobini aks ettiradi, uning dahshatli va qo'rqinchli tomonlarini ta'kidlaydi. Simvolizmning(Ramz) turlari asarlarni chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Har bir turdagi simvolizm, o'ziga xos metodologiya va ma'no qatlamlari orqali asarning

³ Sirojiddinov, S. (2017). O'zbek romanchiligida ramzlarning o'rni va ta'siri. Adabiyotshunoslik jurnali, 3(1), 12-28.

⁴ Maqsad, S. (2018). Tarjima nazariyasida ramzlar va alligoriyalar. Xalqaro tarjima ilmiy jurnali, 7(2), 45-62.

⁵ Sh. Yusupov (2010). Kafansiz ko'milganlar Toshkent: "Yangi nashr".

mazmunini boyitadi. Simvolizm orqali mualliflar o'z asarlarida nafaqat tashqi voqealarni, balki ichki, psixologik, diniy, falsafiy yoki siyosiy holatlarni ham aks ettiradilar. Badiiy adabiyotda simvolizmning ishlatilishi o'quvchining estetik hissiyotini kuchaytiradi va asarlarning ko'p qatlamli ma'no tuzilishini ta'minlaydi. Tarjimon "qopqa" degan so'zni "Tor"-ya`ni "darvoza" so'zi bilan bergan.

Navbatdagi berilgan jumla "O'rdak laqabli nazoratchi xotin dam-badan temir eshikning darchasidan mo'ralardi" lingvopoetik tahlil qilishda bir nechta aspektlarni ko'rib chiqish mumkin. Bunda tilning badiiy va ma'naviy imkoniyatlari, ramzning ishlatilishi va obrazlarning chuqurligi o'rganiladi. Keling, har bir elementni alohida tahlil qilaylik:

Ramz: "Temir eshik" va "darcha" ramziy elementlar sifatida ishlatilgan, ular xotinning o'zini boshqalardan ajratganligini, lekin biror tarzda tashqi dunyo bilan aloqaga chiqishni istaganligini anglatadi. Xulosa: Jumlaning lingvopoetik tahlili shuni ko'rsatadiki, unda metaforalar, simvollar va tasviriy elementlar orqali xotinning ichki va tashqi olamiga oid murakkab tasvirlar yaratilyapti. Bu jumlada har bir so'zning o'zi orqali ma'lum bir fikr yoki obraz shakllanadi, bu esa asar ichidagi obrazni yanada chuqurlashtiradi.

3. "Nomus o'limdan kuchli" jumlasini, lingvopoetik tahlil qilishda bir qator chuqur ma'no va tasviriy qatlamlarni o'z ichiga oladi. Ushbu ifodaning tahlilida, avvalo, uning semantik va stilistik jihatlarini ko'rib chiqish zarur. **Ramz:** O'lim ko'pincha so'nggi nuqta yoki tugatish ramzi sifatida ishlatilsa, "nomus" esa hayotiy qadriyatlar va shaxsiy prinsplar ramzi sifatida ishlatilgan. Nomusning o'limdan kuchli ekanligi, axloqiy qadriyatlarning abadiyligini va jismoniy cheklovlardan mustaqilligini ta'kidlaydi.

4. "Yolg'iz dardkashim – xayol!" jumlasini lingvopoetik tahlil qilganda, badiiy ifoda va tilning nozik qatlamlarini ochishga yordam beradi. Bu yerda "xayol"ning ta'rifi, uning tasviriy va simvolik ma'nolari, hamda shaxsiy tuyg'ularni ifodalashdagi o'rni tahlil qilinadi.

Ramz: "Yolg'iz" va "xayol"ning birgalikda ishlatilishi simvolik tasvirni yaratadi. Yolg'izlik va xayol, bir vaqtning o'zida his-tuyg'ularda, ongda o'zi bilan yakkalanib qolgan odamni tasvirlaydi. Xayol ham, go'yo, yolg'izlikning yagona hamrohiga aylangan.

5. "Bandaning boshida bundan ham yomon kunlar bo'ladi, deb shukr qilayotgan ekan" jumlasini, lingvopoetik tahlil qilinganida, insonning ichki dunyosidagi qarama-qarshiliklar, umidsizlik va umidni ifodalovchi murakkab tasvirlarni o'zida mujassam etadi. Keling, har bir elementni alohida tahlil qilib ko'raylik.

Ramz: "Banda" va "boshida"ning ishlatilishi, insonning ma'naviy holatiga ishora qiluvchi ramzlar sifatida ishlatilgan. Insonning kelajakdagi og'ir kunlarga tayyor bo'lishi va hozirgi holatga shukr qilishi simvolik tarzda hayotdagi azob va qiyinchiliklarni qabul qilishni anglatadi.

Tarjima nazariyasining asosiy yondashuvlaridan biri "Madaniyatga moslashtirish" yondashuvidir. Tarjimada ramzlar va alligoriyalarni nemis madaniyatiga moslashtirish uchun tarjimonlar ba'zida ularni o'zgartirishlari mumkin. Masalan, o'zbek xalqining tarixiy jarayonlarini tasvirlashda ishlatilgan ramzlar, nemis tarixida o'xshash vaziyatlar bilan almashtirilishi mumkin. "Yadroviy tarjima": Bu yondashuvda tarjimon, faqat ma'no yoki g'oyani o'zgarishlarsiz saqlashga harakat qiladi, lekin ba'zida ramzlar ham o'zgarishi

yoki to'g'ri kontekstda tushuntirilishi kerak. ⁶Biz maqolamizning navbatdagi qismida inʼkkinchi asar Uchqun Nazarovning “Chayon yili “ romanidan ramz va alligoriyalar ishtirokidagi misollar tahlilidandan namulalar beramiz.

Jumla: "Gut, er könnte sie alle **an der langen Leine führen**, aber wenn die Stunde gekommen war, würde er die Leine sofort anziehen." [267] ⁷Mayli, **arqonni uzun tashlash kerak**, vaqt soati kelganda, darrov tortib oladi. — Bu jumlada bir nechta stilistik vositalar ishlatilgan. Keling, ularga to'xtalib o'tamiz:

Ramz: "**Leine**" (ip) — Bu so'z ham simbolik ma'noga ega. U erkinlik va nazorat o'rtasidagi ziddiyatni tasvirlaydi. "Leine" orqali boshqarilayotgan va erkin bo'lmagan holat o'rtasidagi farqni ko'rsatish mumkin. Ushbu jumla, boshqarish va nazorat qilishni o'zida aks ettiruvchi tasvirlar bilan ishlaydi. Metafora va ziddiyat vositalari orqali, insonlarning erkinligi va boshqarilishi o'rtasidagi noaniq va o'zgaruvchan holatni ta'kidlaydi.²⁶⁷

Jumla: "Hätte der junge Mann denn **die Leine** sausen lassen, wenn sie nicht geblinzelt hätte?" **Agar u ko'zini suzmasa, yigit ipini uzarmidi?** [265] — Bu jumlada bir nechta stilistik vositalar mavjud. Keling, ularga diqqat qarataylik:

Ramz: "Die Leine" (ip) — "Leine" (ip) bu yerda boshqaruv, erkinlik yoki nazoratning simvoli sifatida ishlatilgan. Bu so'z odamlarni nazorat qilish va ular bilan bog'liq cheklovlarni tasvirlaydi. Ushbu jumla, shartli holatni va nazoratni yo'qotishning natijasini tasvirlashda, metaforalar va retorik savollardan foydalanadi. Bu gap, nazoratning zarurligi va uning qanday sharoitda o'zgarishi mumkinligini ko'rsatadi.

"Yoshligimda halol bo'lgan, o'z nafsini qo'ymasa, boshqani xursand qilib bo'lmaydi..." jumlasining lingvopoetik tahlilini quyidagicha amalga oshirish mumkin:

Allegoriya: Jumla aslida nafsning boshqarilishi va halollikni tanlashning ahamiyatini allegorik tarzda ifodalaydi. Bu nafaqat hayotiy maslahatlarga, balki axloqiy yuksalishning asosiy shartlaridan biriga aylanishni anglatadi.

Jumladagi "**Mening dunyoim bu - to'rt tomonli tikonli im bilan o'ralgan devor....**" ifodasi lingvopoetikaning metafora va simbolizm turlarini o'z ichiga oladi. [147]

Ramz: "Tikonli devor" — bu yerda simbolizm ishlatilgan. Simbolizm muayyan predmet yoki tasvir ma'lum bir tushuncha yoki g'oya bilan bog'lanadi. "Tikonli devor" ramziy ma'noda og'riq, izolyatsiya, himoya va o'zini dunyodan ajratishni anglatadi. Tikonlar, odatda og'riq va zarar bilan bog'liq bo'lib, bu devorning atrofidagi dunyo bilan aloqaning kesilishiga yoki og'ir holatlarga ishora qiladi. Jumlada simbolizm ishlatilgan. Ramz esa "tikonli devor" orqali ajralib turish, og'riq va himoya kabi ruhiy holatlar ramziy tarzda ifodalanadi. Bu ifoda insonning o'zini boshqalardan ajratishi va ichki kurashini ta'kidlaydi, shuningdek, uning his-tuyg'ularini chegaralar bilan ifodalashga yordam beradi. Bunday bir biridan qiziqarli ramz va alligoriyalar ishtirok etgan aslyatdagi kabi mohir tarjima qilingan misollarni ikki asarda ko'plab uchratish mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maqola yakunida O'zbek romanchiligining nemischa tarjimasi orqali ramz va alligoriyalarning aks etishini o'rganish, til va madaniyatlararo

⁶ Tashkhodjaev, A. (2005). O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: "Adabiyot va san'at" nashriyoti.

⁷ Nazarov, U. (). Chayon yili. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti. 2005

tafovutlarni tahlil qilish, tarjimadagi madaniy va tilshunoslik jihatlariga e'tibor qaratish zarurligini ta'kidlash muhimdir. Tarjima jarayonida, ramz va alligoriyalarni saqlash yoki moslashtirish haqida har xil metodlar qo'llanilishi mumkin, bu esa madaniyatlararo kommunikatsiya va tarjima nazariyasining rivojlanishiga hissa qo'shadi. Bu mavzu juda keng va chuqur ilmiy tahlilni talab qiladi, shuning uchun yuqorida keltirilgan nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish, konkret misollar va tahlil qilish uchun qo'shimcha tadqiqotlar va ma'lumotlar talab etiladi. Jurnalga berish uchun maqolani yanada kengaytirish va ilmiy metodologiyalarni chuqurlashtirish uchun, aniq misollar, tahlillar va tarjima nazariyasiga oid metodologik izohlarni kiritish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Zokirov, M. (2011). O'zbek adabiyotidagi ramzlar va alligoriyalar. Toshkent: "Adabiyot va san'at" nashriyoti.
2. Nida, E. A. (2001). The Theory and Practice of Translation. Leiden: E. J. Brill.
3. Venuti, L. (2008). The Translator's Invisibility: A History of Translation. London: Routledge.
4. Baker, M. (2011). In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge.
5. Bassnett, S. (2002). Translation Studies. London: Routledge.
6. Maqsad, S. (2018). Tarjima nazariyasida ramzlar va alligoriyalar. Xalqaro tarjima ilmiy jurnali, 7(2), 45-62.
7. Sirojiddinov, S. (2017). O'zbek romanchiligida ramzlarning o'rni va ta'siri. Adabiyotshunoslik jurnali, 3(1), 12-28.
8. Umarov, U. (2020). Nemischa tarjimalarda madaniyatlararo tafovutlar: O'zbek adabiyoti misolida. Tarjima ilmiy tadqiqotlari jurnali, 5(4), 34-48.
9. Nazarov, U. (). Chayon yili. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti. 2002y.
10. Sh. Yusupov (2010). Kafansiz ko'milganlar Toshkent: "Yangi nashr". 2003y.